

ESKİ TÜRKÇEDE MOGOLCA**John R. KRUEGER**

Indiana Üniversitesi

Çeviren:

Mustafa S. KACALIN

Kirgiz – Türk Manas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ELESTIRILER

An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish [On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinin Kökenbilgisi Sözlüğü]. Sir Gerard CLAUSON, London: Oxford University Basimi, 1972, XLVIII+988 sayfa, Fiati 25 lbs. sterling. (yk. 75 ABD \$)

Bu, mükemmel, önemli, etkileyici ve çok zahmetli bir eserdir. Bu kitap 1974 Mayısınin basında, 84 yasında ölen Sir Gerard CLAUSON'a son bir anıt olacaktır. Bu sözlüğün yardimi olmaksizin hiçbir Türkçe ve Altay dilbilim çalışması basarili olamaz. Ayrıca Mogol dilbilim tarihi ile ilgili önemli bilgilere de bu sözlük aracılığı ile ulasılabilir. Bu hacimli çalışma gerçek degerini yıllarca kullanımla bulacaktır. Dolayısıyla su an için sözlükte verilen Mogolca malzeme üzerine yoğunlaşmak istiyorum. Muhtemelen *Mongolian Studies* [Mogolca Arastirmalari] okuyucularinin büyük ilgisini çekecektir.

İlkin, okuyucu bütün Mogolca sözcük alıntılarını, dialektik ve tam durumda, yazarın kitabı ile tahminler *Türkish and Mongolian Studies* [Türkçe ve Mogolca Arastirmalari] çerçevesinde düzenli olarak görecektir. Örnek: Türkçe ve Mogolca

benzerlikler kendisine özgü ses değişiklikleri ile yaklaştırılmış değişik zamanlardaki alıntılardır. Buna dayanarak yazar, *bagasun* “kasaba” sözcüğünü Türkçe “balık” sözcüğünden Mogolca’ya (yeni son ek eklemesiyle) ödünçleme olarak sunar ve buna inanır. İkinci olarak Mogolca biçimlerden aktarılan bölümler daha gelisi güzeldir. Onun bizzat kendisinin Türkçe asil alıntılar olarak kaydettiği maddeler aynı zamanda Mogolca’da da bulunur. Fakat bunlardan bazıları zikredilmiş bazıları zikredilmemistir. Yüzlercesi listelenmiş, kuskusuz ki düzinelere baskaları bunlara eklenebilir: *sakal* “sakal”, *degerme* “degirmende öğütme, çekme”, *salkin* “soguk, rüzgar”, *kebis* “keçe, hali”, *günjid* “susam”, *sejig* “kusku”, ve daha niceleri. Buna rağmen halihazırda iyi bilgilendirilmemiş bazıları Türkçe sözcüklerde var olan Mogolca biçimlerdeki kosutluğu anlayamamış olabilirler. Üçüncü olarak, genelde olduğu gibi alıntılarda ve terimlerdeki uygunluk tam incelikle verilmemiş ve çevriyazi düzeni de oldukça kötüdür. Erken ve geç biçimleri karıştırmış. Örneğin, Gizli Tarih’in söz varlığı HALTOD’un çağdas sözlüğü ile yan yana verilmistir. Onun çevriharf düzeni Çağdas Türkçe kullanımı üzerine temellendirilmiş, örneğin: c=j. Bu durum Mogolca sözcüklere oldukça yabancı bir görünüş verir (bundan dolayı onun *cagan* “beyaz” değil, fakat *jagan* “fil”dir.

Çalışmanın yabancı sözcükleri bir bütün olarak kapsayan bir dizin çalışması yoktur. Onun sözlüğünde Mogolca olarak kabul edilen sözcükler üzerinde kaynak veya tartışmalı olup olmadığını bilmek isteyenlere ayrı bir destek gerekmektedir. Müteakiben Mogolca sözcüklerin listesini CLAUSON tarafından zikredilmiş MOSTAERT çevri yazisi ile veriyorum. Bunların bütünü etimoloji değil, bazıları örnekler ve olumsuzluklardır. Örneğin, Mogolca ide- “ye-” ile bağlantılı değildir. Mogolca sözcükler LESSING’in sözlüğünde bulunmuyorsa Gizli Tarih, Mukaddimet a’-edeb, hP’ags-pa, Hua-yi i’yi kaynak olarak veriyorum. Çünkü Sir Gerard’ın zikrettiği biçimler düzensizdir. Onları burada yinelemiyorum, sorunlu sütunu okumak kaynağı bulmayı mümkün kılmaktadır. Mogolca sözcüklerin zikredilmediği birkaç durumda uygun biçim yay içinde verilmistir.

- abaga** “amca”, 5-a
açi “yegen”, 40-b
ada “cin, seytan”, 40-a
adag “ayak, bacak”, 45-a-b
adagay “dünyalık baglilik”, 47-b
agsum “öfke”, 95-a
agula “dağ”, 126-b
ay- “korkmak”, 274-b, 582-a
ail “çevrilen”, 83-b
airag “ayran”, 276-a
ajira- “ayrılmak”, 66-b
ajirga “damizlik at”, 47-b
al “al renk”, 120-b
albagud “konular”, 128-b
altan “altın”, 131-a
alaga “aya”, 267-a
amarag “sevgili”, 163-a
amta- “tatmak”, 449-b
amur “baris”, 160-b
amurli- “baris içinde olmak”, 161-a
amura- “dinlenmek”, 163-b
anda “kan kadesi”, 380-b
ang “av”, 166-a
angçi “avci”, 173-a
anggir “ördek”, 176-a
angna- “avlamak”, 186-a
aqa “agabey”, 100-b (170-a)
arbis “bilgi”, 199-a
arça “ardiç”, 204-a
argali “argali koyunu”, 216-b
arслан “aslan”, 238-a
[asara-] “dikkat etmek”, 810-a
asig “kazanç”, 244-b
ata (atan) “igdis deve”, 60-a
atar “ekilmemis topraklar”, 73b
ayaga “kadeh, çanak”, 270-a
ayaga tekimlig “saygi deger”, 270-a
baçag “oruç”, 293-b
badar “dilenci çanagi”, 307-a
bagana “sütun”, 316-a
bagatur “bahadir”, 313-b
bagsi “hoca”, 321 a-b
balgasun “kasaba, sehir”, 335-b/336-a
pars “pars”, 368-b
basa “sonra”, 371-b
beçin “maymun”, 295-b
beke “mürekkep”, 766-a
belçir “kavsak”, 334-a
beleg “armagan”, 338-b
belge “iz, gösterge”, 340-a
bere “dernek”, 355-b
berke “güç”, 361-b
besereg “kirma, melez”, 184-a, 421-a
biçi- “yazmak”, 299-b, 984-a
bider “örnek”, 310-a
biragu “buzagi”, 391-a
boguni “asagi”, 322-a
bor “sarap”, 354-a
boru “boz”, 388-b
botugun “genç deve”, 299-a

- böge** “kam”, 324-b
böke “güresçi”, 324-b
bögere “böbrek”, 328-a
bögse “but, kalça”, 329-a
bugu “erkek geyik”, 312-a, 812-a
bugura “erkek deve”, 317-b
bulgan “samur”, 752-b
buyan “sevap”, 386-a
büdekire- “karanlıkta yesermek”, 307-b
büdüne “bildircin”, 309-a
büyi- “dans etmek”, 300-b
bülüg “bölüm, ayrim”, 339-b
bürge “pire”, 362-b
bürgüd “kartal”, 649-a
çağ “zaman”, 403-b/404-a
çagan “ak”, 471-b
çeçek “çiçek”, 400-b
çerig “ordu”, 429-a
çike “dogru”, 475-b
çilagun “tas”, 557-a-a
çirai “yüz”, 983-a
çöl “çöl”, 417-b, 420-a
dabaga “geçis”, 441-b
dabçi “yapçi”; dabkur “muhkem”, 871-a
dagagan “iki yasar tay”, 874-b
dagaki “daginik saç”, 874-b
dagari “çuval”, 471-b
dain “savas”, 898-a
dalai “deniz”, 502-a
dalı “kürek kemigi”, 489-a, 491-b
daku “gocuk”, 898-b
darqan (san), 540-a
dayir “yagiz”, 909-a
del “yel”, 916-b
doliya- “yalamak”, 926-b
dugulga “tolga”, 469-a, 977-b
düri “yüz, biçim”, 546-b
eçiçe “baba”, 20-a
ed “mal”, 33-b
egeçi “abla”, 100-b
egel “ortak”, 106-a
ejei “anne”, 169-b
eyen “üstat”, 20-a, 41-a
eleg “küçümseme”, 142-a
edrem “erdem”, 206-b
erdeni “elmas”, 212-a
ereseg “er delisi”, 237-b
erke “erk”, 220-b
Erlig kagan [erte çağ-da] “yamantaka”, 224-a, 630-a
[erte çağ-da] “eski zamanda”, 203-a
gubçigur “vergi”, 843-b
gurguul “sülün”, 820-b
-gerü “geriye”, 736-b
gkir “kir”, 735-a
gölüğe “enik”, 753-b
ide- “yemek”, 869-b
idugan “kamlik”, 324-b

ikere “ikiz”, 119-b
ilere- “belirmek”, 150-a
imagan “keçi”, 158-a, 937-a
inag “dost, arkadaş”, 182-b
inder “kürsü”, 206-a
ingyi “çeyiz”, 173-a
irbis “pars”, 199-a
irge “koç”, 221-a
irva “fal”, irvci “falci”, 197-a
itelgü “dogan”, 470-b
jada “yagmur tasi”, 883-a
jagan “fil”, 940-a
jam “yol”, 933-b
jaka “yaka, kiyi”, 898-a
jargu “yargi”, 963-b
jarlig “yarlik”, 966-b
jasa- “yapmak, baglamak”, 974-a
jasag “yasak”, 529-b, 974-a
jegerde “yagiz”, 914-a
jegerde “ceylân”, 914-a
jigar “yipar”, 878-b
jige “yegen”, 912-b
jil “yil”, 917-a
jilbi “büyü”, 919-b
jirga- “hoslanmak”, 217-b
jiru- “yarmak, çizmek”, 984-a
jirüken “yürek”, 965-a
zorçi- “ilerlemek”, 959-a
joba- “aci çekmek”, 872-a
jogdur “deve tüyü”, 899-a

jud “yut, kitlik”, 833-b
jula “isitici”, 919-a
kebid “dükkân”, 688-a
kebtgöl “gece bekçisi”, 539-b
kele- “konusmak”, 716-b
kenggerge “davul”, 690-b
kenje¹ “arik”, 727-b
kesig “döndürmek, iyi baht”, 759-a
kesigtü “nöbetçi, gözcü”, 759-a-b
kiçi “hardal”, 590-b
kira “bayır”, 641-b
kiragu “kiragi”, 656-b
kirgagul- bk. **gurguul.**
kirgui “dogan”, 654-b
kirsra “tilki”, 663-b
köbege “küpe”, 687-b
kögerge “davul”, “köprü”, 690-b
kökülte “süt anne”, 160-a, 732-b
kömel “dag sogani”, 691-b
kömüldürge “gögüs kayisi”, 722-b
kömüsge “kas”, 669-b

¹ Mac. *gyenge*. (*A magyar nyelv történeti etimológiai szótára* [=Macar Dilinin Tarihi Kökenbilimlik Sözlüğü]: Budapest ²1984, I, 1126^a. s. Akadémiai Kiadó.); Tü. *кѣч*. (RÉDEI, Károly: *Uralisches Etymologisches Wörterbuch* [=Uralcanin kökbilimlik sözlüğü]: Budapest 1986, I, 2, 135. s. Akadémiai Kiadó.) Macarcasi çözümsüz Uralcasi da isabetsiz olan bu sözcük ‘dar, ince, ciliz’ kavramıyla ortak sözcükler olmalıdır. (EREN, Hasan: “Anadolu Türkçesinde ‘ciliz’ kavramı”, *Hungaro-Turcica Studies in Honour of Julius Németh*: Budapest 1976, 225-229. s.) [Ç.]

- kösige** “perde”, 753-b
küçün “güç”, 693-a
küji “günnük, tütsü”, 695-a
küli- “baglamak, sikistirmek”, 753-a
kürene “gelincik”, 761-b
küreng “kahverengi”, 761-b
kürgen “güveyi”, 703-a
luu “ejderha”, 763-a
magta- “övmek”, 137-b, 138-a
malur “porsuk”, (colloq. manu:l), 767-a
maral “geyik”, 812-a
marta- bk. umarta-
manglai “alin”, 147-b
minggan “bin”, 346-b
Monggul “Mongol”, 768-b
möndür “dolu”, 491-b
möngke “sonsuz”, 350-b
mören “irmak”, 120-a, 245-a, 551-b
nasun “yas, yasam”, 975-b
nidurga “yumruk”, 469-a, 892-b
nigur “çehre”, 983-a
nilbusun “gözyası”, 932-a
nogta “yular”, 932-a
nogusun “odun, asagi²”, (GT nunggasun), 941-b tepe
nom “yasa, kitap”, 777-b
nökür “yoldas”, 774-a
obuga “oba”, 5-b
- ordu** “karargâh, saray”, 203-a
orun “taht, yer”, 233-a
orungga “yer, daire”, 236-a
osul “ihmal”, 247-a
otaçi “hekim”, 44-a
öbüge “büyük baba”, 451-b
öçi- “söylemek”, 51-a
öregesün “diken”, 228-a
ös- “bitki büyümek”, 241-a
ötege “ayı”, 45-b
qabirga “kaburga”, 272-a
qabqag “örtü”, 584-a
qada “kaya”, 674-b
qagan (qan) “han, kagan”, 483-a, 611-a, 630-a
qaiçi “makas”, 582-a
qalaga- “yakmak”, 617-b
qalqa “kalkan”, 621-a
qana- “kanamak”, 634-a
qara “yagiz”, 643-b
qara- “bakmak”, 645-b
qaraçagai “dogan”, 397-a, 654-b
qaraçu “ortakçi”, 647-b
qaragana “Caragana surubu”, 657-b
qarangui “karanlık”, 662-b
qari “yabancı”, 644-b
qarsi: “karsi”, 663-b, “saray”, 664-a
qasang “tembel”, 673-b
qatari- “kosmak”, 603-b
qobuga “kova”, 593-b

---

² Bir yanlışlık olmalı. yün. [Ç.]

- qobugur** “bosluktan çıkmak”, 586-b
qonin “koyun”, 631-a
qonug “dari”, 637-a
qonggur “doru, kestane”, 639-b
qor “titremek”, 642-b qorçu (GT Sözl. 67), “yay tasiyan, Khorchin”, 83-a
qorguljin “kursun”, 656-b
qoriya “zarfa konulan sey”, 652-b
qorum (Qara-qorum’da olduğu gibi), 660-a
quça “koç”, 592-a
quda “dünür, hisim”, 380-b
qudug “kuyu”, 598-b
qudurga “kuyruk”, 604-a
qugur “çalgi, ut”, 588-b
quıqa “kafatasi derisi”, 676-b
qula “açık kahverengi”, 622-b
qulan “yaban esegi”, 622-b
qurça “keskin, hızlı”, 647-a
quragan “lâmba”, 681-a
qurud “kurut peyniri”, 648-a
quvarag “cemaat”, 585-a
quyag “zirh”, 676-a
saga- “sagmak”, 804-b
sagadag “okluk”, 752-b
sandura- “utanmak, sasirmak”, 837-a
sebke “çil, sivilce”, KOWALEWSKI II.1345 gives also “rust”, i.e., rust spot or pit; CLAUSON cites as sebgül **at p. 710-a**
serke “keçi”, 850-b
sigürde- “süpürmek”, 791-b
sigür[ge] “süpürge”, 792-b
sijir “altın aritmak”, 802-a
siltagan “sebep”, 494-a
silükei “salya akitmak”, 953-b
simda- “acele etmek”, 828-b
singgu- “sinmek”, (krs. too singge- “çimmek”), 422-a
singqur “dogan”, 397-a, 838-a
sira “sari”, 848-a
solugai “sol”, 826-a
songgina “sogan”, 812-a
soqur “kör”, 480-b
sori- “denemek”, 844-a
soru- “emmek”, 843-b
soyurqa- “timar vermek”, 556-a
sögüd- “diz çökmek”, 820-a
suburgan “torba”, 792-b
sura- “sormak”, 844-a
surag “sorusturma”, 848-b
satu “merdiven”, 867-a
taisi “sehzade”, 570-a
takiya “tavuk”, 468-b
tala- “yagmalamak”, 492-a
tamga “damga”, 504-b, 505-a; tamgaçi, 505-b
tangsug “harika”, 525-b
tarag “eksimik”, 528-a
tariyaçi “ekinci”, 541-b
tarqa- “dagitmak”, 529-a

tauli “tavsan”, 447-a
tavar “mallar”, 442-b
tebsi “tepsi”, 445-b
temeğe “deve”, 447-b
temür “demir”, 508-a
tengri “Tanrı”, 523-b
togta- “kurmak”, 518-a
togudag “toy kusu”, 449-b
togus “tavus”, 941-a
togusun “toz”, 463-b
toin “rahip”, 569-a
tonu- “soymak”, 517-b
toqum “keçe eyer”, 470-b
torga “ipek”, 539-a
torgai “turgay”, (Muqaddimat), 541-b
torqaru “aslâ”, 542-a
torumtai “dogan”, 550-b
tölü- “ödemek”, 492-b
törü “töre”, 531-b
törü- “türemek”, 533-a
tug “bayrak”, 464-a
tugurga “keçe tezgâhi”, 473-b
tulum “tulum”, 500-a
tura “kale, istihkâm”, 531-a
turgagud “günlük saat”, 539-b
tusa “kazanç”, 555-a
tusqu “yolluk”, 573-b
tuturgan “pirinç”, 460-b
tümen “on bin”, 507-b
uçıra- “karsilasmak”, 67-b

ugurga (urga) “kement”, 90-b, 93-a
ulaga “savas ati”, 136-a
ulus “ulus”, 152-b
umarta- “unutmak”, 179-b
uqa- “avlamak”, 77-b
üker “öküz”, 120-a
ümen “yengeç, vb.”, 231-b
üre “ürün”, 233-b
üyer “sel”, 119-b
yara “yara”, 376-a
yatugan “tembel, vb.”, 887-b
yeke monggul ulus “büyük Mogol ulusu”, 153-a
yirtinçü “yeryüzü”, 961-b

EKLER

-çü, s. 716-b filimsi.

+d, s.479-a çokluk

-güle, sayı birlikteligi, bk. 25-b, mid, 537-b (+le/+len); bk. further, 105-b, ve 108-a

-mal, s. 809-a

+tai/+tei, s. 313-a

ÇAPRAZ GÖNDERMELER

65-a; 69-b; 165-b; 181-a; 185-a; 205-b; 236-b; 393-b; 400-b; 409-b; 442-b; 424-a;
434-b; 493-b (ek -ç); 553-a; 652-a; 689-b; 708-b; 712-b; 726-b; 877-b; 886-b; 910-a.

YANLISLAR: *xulhan* “katir”, Mo. *qulusun* “katir”, 604-a (SÇERBAK, s. 95);
Buriat *xalaxan* “kandira otu”, 671-b.

Mongolian Studies Journal of the Mongolia Society [=Mogolca Çalismalari Mogol
Derneği Dergisi]. Volume 2, 1975, 143-149. s.'dan çevrilmiştir.